

Uluslararası İlişkilerde Az Tarafllılık - Polat Üründöl

Az tarafllılık (*minilateralism*), belirli bir sorunu çözmek veya bir hedefe ulaşmak için ikiden fazla olmak üzere asgari sayıda aktörün bir araya geldiği küresel diplomasi yaklaşımıdır. Bu kısa makalede güç dengesi ve kutupluluk kavramlarına değinildikten sonra, az tarafllılık ele alınacaktır. [Güç dengesi kavramı](#), uluslararası sistem içerisindeki devletlerin, aynı sistem içerisinde yer alan başka bir devletin sistemin tamamına hâkim olmasına engel olmak amacıyla ittifaklar kurması veya kurulan ittifaklara dahil olması yoluyla birbirlerini dengelemesi durumunu tanımlar. [Kutupluluk](#) ise uluslararası sistem içerisinde yer alan devletlerin arasındaki güç dağılımını ifade eder. Tek kutupluluk (*unipolarity*), tek bir devletin askeri ve ekonomik anlamda diğer bütün devletlerden daha güçlü hale gelerek uluslararası sistemi etkisi altına alması anlamına gelirken, iki kutupluluk (*bipolarity*), uluslararası sistemde iki güçlü devletin birbirlerinin etkisini dengelediği durumdur. Çok kutupluluk (*multipolarity*) ise dünya üzerinde ikiden

fazla devletin askeri ve ekonomik olarak kendi aralarında eşit, diğerlerine göre fazla güce sahip olduğu bir çerçeveyi tanımlamaktadır. Tek kutuplu sisteme 2. Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'a kadar olan dönem (Baskın güç ABD), iki kutuplu sisteme Soğuk Savaş dönemi (Baskın güçler ABD ve Sovyetler Birliği), ve çok kutuplu sisteme günümüzdeki uluslararası sistem (Baskın güçler ABD, Çin, Rusya) örnek olarak gösterilebilir.

Tek taraflılık - İki taraflılık - Çok Taraflılık

Kutupluluk ile sıkça karıştırılan [taraflılık](#) kavramı ise devletlerin sahip olduğu güçten çok, onların birbirleriyle etkileşimlerini tanımlamaktadır. Tek taraflılık (*unilateralism*), bir ülkenin tek başına karar alıp, tek başına hareket ettiği duruma işaret eder. Bir devletin çok taraflı normlara uymayarak tamamen bağımsız bir dış politika uygulamasıdır. İki taraflılık (*bilateralism*), iki ülkenin bir araya gelerek etkileşime girdiği ve iş birliği yaptığı ortamı tanımlar. Çok taraflılık (*multilateralism*) ise en az üç ülkenin ortak prensipler etrafında bir araya gelerek iş birliği yaptığı durumdur. Çevrimiçi gazetelerin 'Dünya' kategorilerinde yayımlanan haberlerde "tek taraflı eylemlerden kaçınmaya çağırıyoruz" sözü sıklıkla okuyucunun karşısına çıkabilmektedir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, İsrail'in Kudüs'ü başkenti ilan etmesi, İran'ın zenginleştirilmiş uranyum üretimi yapması tek taraflılığa örnek gösterilebilir. İkili ticaret anlaşmaları, savunma iş birlikleri iki taraflılığı yansıtan örneklerdir. Ayrıca, Türkiye'nin Azerbaycan'a 2. Dağlık Karabağ Savaşı'ndaki desteği ve Libya ile imzaladığı deniz yetki anlaşması da iki taraflı eylemler olarak görülebilir. Çok taraflılığın en önemli örneği ise Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşlardır. Yine, bazı NATO ve AB üyesi ülkelerin Rusya'nın işgali karşısında Ukrayna'ya yaptıkları yardımlar da çok taraflılığa emsal gösterilebilir.

Çok taraflılığın, barışın ve uluslararası güvenliğin korunmasına, kalkınmayı teşvik etmesine, ülkeler arasındaki diyalog ve iş birliğini artırmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Ancak, çok taraflılık ilkesine bağlı ülkeler ve kuruluşlar arasında da belli problemler yaşanabilmektedir. Özellikle uluslararası kuruluşlardaki yapısal problemler, çok taraflılığın işlevsiz kaldığı durumlar ortaya çıkarabilmektedir.

Günümüz dünyasının hayati önem taşıyan meselelerinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nın beş daimî üyesi arasında bir konsensus sağlanamadığına çok kez şahit olunmuştur. Çok kutuplu uluslararası sistemde çok taraflı bir kuruluş olan BM; İsrail-Filistin çatışması, Rusya-Ukrayna savaşı, Suriye'deki iç savaş ve akabindeki mülteci krizi gibi konularda kalıcı çözümler üretememiştir. Çözümün çok taraflılık ile üretilmediği bu gibi durumlar tek taraflılığı daha fazla cesaretlendirebilmektedir. Ancak, iklim değişikliği ve COVID-19 pandemisi gibi büyük gelişmeler, tek başınalığın küresel problemlere çözüm olamayabileceğini göstermiştir. Ayrıca tek taraflılık, genel olarak büyük güçlerin tercih ettiği bir eylem tarzıdır ve bu güçler arasında yer almayan devletler için sorunlu ve yetersiz bir yaklaşım olabilir. Bu nedenle, orta ve bölgesel güç konumundaki devletler, çıkarlarını korumak adına iş birliği yapmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan, tek taraflı eylemlerin gayrimeşru, sorumsuz ve etik olmayan sonuçlar yaratabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin eski ABD Başkanı Donald Trump'ın, ABD'yi Paris İklim Anlaşması'ndan çekmesi bu tarz tek taraflı eylemlerden biridir.

Bir büyük güç olan Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının en büyük sebeplerinden biri AB içerisindeki egemenlik tartışmaları olmuştur. İngilizler, sonuç olarak tek taraflı davranmış ve Brexit'ten yana tavır almışlardır. Ancak bu durum, Birleşik Krallık'ın Brexit'ten sonra çok taraflılıktan uzaklaştığı veya tek taraflı bir dış politika izlediği anlamına gelmemektedir. Çünkü Birleşik Krallık, tıpkı diğer ülkeler gibi çıkarlarını korumak adına yeni ittifaklara ve iş birliklerine ihtiyaç duymaktadır. Brexit'in ardından imzalanan serbest ticaret anlaşmaları, Avustralya - Birleşik Krallık - ABD güvenlik ortaklığı (AUKUS) ve Britanya - Polonya - Ukrayna Üçlü Anlaşması gibi oluşumlar ile İngilizler tarafından Five Eyes istihbarat ittifakı ve Küresel Muharebe Hava Programı (GCAP) programlarına verilen önemin artması, tıpkı ABD gibi Birleşik Krallık'ın da müttefikleriyle ilişkilerinde iki taraflılığın ve [az taraflılığın](#) daha fazla öne çıkabileceğine işaret etmektedir. Birleşik Krallık'a ek olarak pek çok ülkenin dış politikasında yer edinmeye devam eden az taraflılık kavramı, çok fazla bilinen bir kavram olmasa da Uluslararası İlişkiler Disiplininde etkin hale gelebilecek potansiyele sahiptir.

Az Taraflılık

Az sayıda ülkenin bir araya gelerek sorun çözme veya ortak bir hedefe ulaşma amacıyla iş birliği yapmasını ifade eden [az taraflılık](#) (*minilateralism*), uluslararası sistemde çözülemeyen pek çok sorunun çözümüne yönelik alternatif bir yaklaşım olarak önem kazanmaya başlamıştır. Daha az sayıda aktörle gerçekleştirilen çok taraflılık olarak da [tanımlanabilecek](#) az taraflılık kavramı, uluslararası kuruluşların yapısal sebeplerle çaresiz kaldığı sorunlara karşı esneklik, kolaylık ve hızlı karar alma avantajlarını öne çıkararak, çok taraflı iş birliklerine yönelik tamamlayıcılık rolü üstlenmektedir. AUKUS, İklim için Mangrov İttifakı, G7, BRICS, Dörtlü Güvenlik Diyalogu, Arap ülkeleri ile İsrail arasında yumuşama başlatan İbrahim Anlaşmaları ve Türkiye - İran - Rusya arasındaki Astana Formatı az taraflılığın kayda değer girişimlerinden bazıları olarak görülebilir.

Uluslararası ilişkilerdeki her kavram gibi az taraflılık kavramının da avantajları ve dezavantajları [bulunmaktadır](#). Öncelikle, BM, NATO ve AB gibi uluslararası kuruluşlarda yeterince etkili olamayan ülkelerin, az taraflı girişimler sayesinde uluslararası arenada daha aktif politikalar izlemesi mümkün olabilir. Buna ek olarak, az taraflı iş birlikleri ile uluslararası kuruluşlardaki bürokratik ve arapsaçına dönen karar alma mekanizmalarına yönelik süreçlerin atlanması mümkün olabilir. Bu tarz oluşumlardaki esnek süreçler, küçük ve gelişmemiş ülkeler için daha adil bir karar alma mekanizması oluşturabilir. Az taraflılık kavramına göre devletler, ortak çıkarlara ortak değerlerden daha fazla önem atfedebileceklerinden dolayı, bazı çok taraflı kuruluşlar bünyesinde iş birliği yapmaya yanaşmayan ülkeler, bir amaç uğruna bu oluşumların çatısı altında bir araya getirilebilir ve böylece bu ülkelerle diyalog ortamı tesis edilebilir.

Ancak, az taraflı oluşumlarda alınan kararlarda yasal bağlayıcılık söz konusu olmayabilir. Bu durumlarda, devletler üzerinde zorlayıcı veya cezalandırıcı bir güç de olmayacaktır. Bu tarz ortaklıklarda genellikle kısa vadeli hedeflere odaklanması ve bu oluşumların dışlayıcılık ve ayrımcılık gibi problemlere açık olmaları gibi sebeplerle az taraflılık, küresel sorunlara çözüm üretme noktasında yetersiz kalabilir. Yine bazı az taraflı oluşumların ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin etkisinde olması nedeniyle bu ülkelerin, uluslararası kuruluşların karar alma mekanizmaları sebebiyle gerçekleştiremedikleri çıkarlarını az taraflı oluşumlarda birlikte yer aldıkları daha küçük devletlere dikte etmeleri de beklenebilir. Ayrıca, az taraflı iş birlikleri uzun vadede uluslararası örgütlerin

meşruyetini zayıflatabilir ve dünyanın daha da kutuplaşmasına sebep olabilir. Dolayısıyla az taraflı oluşumları, çok taraflılığın ve iki taraflılığın bir alternatifi değil, bu tarz iş birliklerinin bir tamamlayıcısı olarak görmek faydalı olacaktır.

Dr. Polat Üründül

Polat Üründül, Bilkent Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun

olduktan sonra yüksek lisansını Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Çalışmaları üzerine University of Portsmouth'ta tamamlamıştır. Doktora derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)'nde Uluslararası İlişkiler alanında almıştır. Akademik ilgi alanları arasında Türk-İngiliz İlişkileri, Güvenlik Çalışmaları ve İngiliz Dış Politikası bulunan Üründül, doktora çalışmaları sırasında London School of Economics and Political Science (LSE)'ta misafir doktora öğrencisi olarak bulunmuştur.

Bu yazıya atıf için: Polat Üründül, "Uluslararası İlişkilerde Az Tarafılık" Panorama, Çevrimiçi Yayın, 19 Ağustos 2024, <https://www.uikpanorama.com/blog/2024/08/19/tafa-pu/>

Telif@UIK*Panorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.